

РАЗПАДАНЕТО НА ЮГОСЛАВИЯ И БЪДЕЩЕТО НА МАКЕДОНСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК

Проф. Ото Кронщайнер (Австрия)

Не са малко европейските езици, които се говорят извън " своята " държава. Напр. немски в Германия, но също и в Австрия, Швейцария, Лихтенщайн, Люксембург, Дания, Белгия, Полша, Русия; испански в Испания, но и в Аржентина, Чили, Боливия и т.н. Никъде обаче не се е появила необходимост, нито пък се в направил опит за създаване на нов (държавен) език (австрийски, лихтенщайнски, аржентински, чилийски и др.), независимо, че при употребата на езиците отчасти се появяват твърде очевидни различия.

Много от малцинствените езици никога не са имали своя собствена държава, а други за съвсем кратко време. Въпреки това обаче те са зпазили самобитността си в течение на векове и са очаквали признаването си. Това се отнася до ладински, баскски, бретонски, сардски, каталонски и др. За разлика от споменатите случаи никога не е съществувала необходимост да се създава собствен книжовен език за българоговорещите славяни, живеещи извън България (напр. във Вардарска или Егейска Македония, Албания, Сърбия, Румъния, Украйна). Както не е имало и македонска езикова общност, която векове наред да е мечтала за признаване на своята езикова самобитност.

Едва през нашето столетие се предприеха езикови делитби (глотомии) [1] поради политически, а не поради лингвистични причини. На запад (срвн. словенски/виндски) те претърпяха провал. На изток обаче конструираните насила по време на комунизма (социализма) езици (като румънски/молдавски [2], фински/карелски, татарски/башкирски, турски/гагаузки и др.) имаха по-дълъг " живот " вследствие политическата принуда. Който не приемаше тази делитба, се смяташе за националист и беше третиран по съответния начин. В областта на политиката въпросът беше да се подсигурят чрез езиково разделение новите политически граници, за да се отстрани чувството за някогашната обща принадлежност към едно цяло. [3] Стратегиите при създаването на подобни нови езици се създаваха в комунистическите области според едни и същи принципи:

Един учен (или научен колектив) издаваше ортография, граматика, речник, двуезични речници (но никога от стария на новия език, т. е. никога румъно-молдавски, а само молдавско-руски или др.). Не след дълго се отпечатваше историческа граматика, история на езика, както и история на новата нация. Като " флангови " мероприятия се създаваха Академия на науките, Национален театър и национален фолклорен ансамбъл. Едновременно с това се появи и национална литература, като първият творец в един или друг жанр веднага ставаше голям драматург, романтик или лирик на новия език. [4] Всичко това от своя страна изискваше написване на литературна история. Като политически съпровод звучеше характерното за комунистическите страни изречение, че (новият) език е " високо развито стъпало в служба на цялата култура " . А посоката на развитие се определяше от (неизречената) постановка " колкото по-зле се третира старият език, толкова по-добре за новия ", т.в. колкото по-зле се говори/пише на румънски, толкова по-добре се говори/пише на молдавски. А

това означава непрекъснато да се задълбочава изкуствената дистанция спрямо стария език (също и със сила).

Всичко това буквално се отнася и за македонския книжовен език (македонскиот јазик).

Време на създаването: 1944 г.

Място на създаването: СРМ (в рамките на СФРЮ) - манастир " Прохор Пчински"

Ползвачи: около 1 000 000 българи (в Македония).

Най-стар езиков паметник: В-к " Нова Македония"

Измислици:

Н. Lunt, *A Grammar of the Macedonian Literary language*, Скопје, 1962, Блаже Конески, Граматика на македонскиот јазик. Дел I. Увод,

За гласовите, За акцентот, Скопје, 1952; Дел II. За формите и нивната употреба, Скопје, 1957.

Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје - Белград, 1965, 1981, 1982.

Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник, Скопје, 1970, 1979.

Речник на македонскиот јазик со српско-хрватски толкуванија (II-III), Скопје, 1961 1966, 1979, 1986.

В. Миличич, *Обратен речник на македонскиот јазик*, Скопје, 1967.

Двуезични речници и учебници по немски, английски, френски, полски, румънски, руски и словенски.

Научно списание " Македонски јазик" от 1954 г.

М. Георгиевски, *Македонско книжевно наследство од XI до XVIII век*, Скопје, 1979.

Д. Митрев, *Повоени македонски поети, Антологија*, Скопје, 1960.

М. Друговац, *Современи македонски писатели*, Скопје, 1979.

М. Ташковски, *Кон етногенезата на македонскиот народ*, Скопје, 1974.

Историја на македонскиот народ (Институт за национална историја, Скопје, 1969. I. Од предисториското време до крајот на XVIII век. II Од почетокот на XX век до крајот на првата светска војна. III Периодот между двете светски војни и народната револуција (1918-1945).

Докато Т. СТАМАТОСКИ (също Стаматов, Стаматовски) още през 1936 г. пише за борбата за македонски книжовен език, гледайки едновременно назад и напред в бъдещето (?) (*Борба за македонски литературен јазик*, Скопје), Блаже Конески три години по-рано вече беше разказал в "Комунист" (1376, от 29.7.1983) за приемот и утврждаването на този книжовен език (*Афирмација на македонскиот јазик. Сосем оформен современен литературен јазик*, Скопје).

Особено кабаретно изглежда историческата фонологија на создадения през 1944 г. нов език (Бл. Конески, *A Historical Phonology of the Macedonian Language* 1983).

Беше извършено отдалечаване не само от българския език, но и от неговата много богата литература, както и от световната преводна литература. За да се спаси все пак нещо, се посегна върху сборника песни на родените в Македония братя Миладинови, който носи заглавие " Български народни песни", 1861 г. и съдържа песни от Струга, Охрид, Прилеп, Кукуш, Костур и др. части на Вардарска и Егейска Македония. През 1962 г. той се появи в Скопие под фалшифицираното заглавие " Зборник", с фалшифициран текст " македонски" като " най-значимото издадено произведение на македонската литература" .

Към наименованието (глотонима) македонски:

Прилагателното македонски не се е използвало като глотоним преди 1944 г. Дотогава македонски е прилагателно за обозначаване на областта (хороним) Македония. [5] Тъй като след 1944 (почти никога) не е ясно дали при употребата на думата македонски се има предвид хоронима или глотонома, възникна понятиено объркване (и съзнателно предизвикано), което се оказа благоприятно за установяване на митовете на македонската нация. Създаде се впечатлението, че този език едва ли не от вечни времена е език на "страната" Македония. Александър Велики е македонец, Кирил и Методий са македонци, но също и Кемал Ататюрк (нещо, което често се премълчава) е македонец. Нито един от посочените обаче има нещо общо с македонския книжовен език на господин Блаже Конески (т.е. Благой Конев). И за да бъде заблудата пълна, в учебниците по история и география е написано: "В СРМ живеят македонци, албанци, турци и др.". Това заграбване на държавни имена в сполучливо средство за насилствено обособяване (срвн. французите, бретонците, баските – всички жители на Франция) и т. н. вместо френските французи, бретонските французи, баскските французи или (при общата територия на един народ) френските бретонци, френските баски и т. н. Коректно е да се казва: българските македонци, албанските македонци, турските македонци и т.н. (в случая жителите на република Македония) или – както се пишеше в цялата научна литература до 1944 г. (напр. Вайганд) - македонските българи, македонските албанци, македонските турци и т. н. (при общата територия на един народ). Тъй като чрез новия македонски език досегашният български престана да съществува официално (!), т. е. стана (силно отдалечен!) чужд език, глотонимът и етнонимът български също изчезнаха.

Към ортографията на македонския книжовен език

Така както при молдавския беше въведен кирилски шрифт, за да се дистанцира от румънския, така и македонските глототомисти решиха да приемат сръбската азбука (респ. ортография). Затова съвсем справедливо възникна и вицът: македонският е български, писан на сръбска пишеща машина. Ако за новия език беше използвана българска ортография, всеки щеше да го възприема като български (въпреки периферното положение на избрания основен диалект), също както диалектно оцветените текстове на Лудвиг Тома и Петер Позегер се смятат за немски.

За диалектната основа на македонския книжовен език

Особен трик на македонските глототомисти беше изборът на периферната диалектна област като диалектна база на новия език. Тя лежи точно на сръбскобългарската езикова граница, следователно представлява преходен диалект към сръбски. С това беше осигурено различието (от стария език - българския) и желаната близост по отношение на сръбския. Би могло да се избере и друг град вместо Скопие за столица (също и в лингвистичен аспект), напр. Охрид, но тогава разликата с български едва ли щеше да се долови. Вътрешният строеж на новия език следва лексикално и морфологично [6] сръбския образец, който се налага и чрез приеманото навсякъде белградско

радио и телевизия. За новия език важи правилото: колкото по-небългарски, толкова по-македонски!

За да се засили сръбското влияние, Македония беше отдалечавана от България в политическо и културно отношение [7] (нещо, което Европа така и не забелява). В университетите в Югославия българистика не се преподаваше (също и в Скопие), а само македонистика. Българският беше превърнат в анти-език.

В лингвогеографски аспект "македонските" диалекти бяха обявени за нещо самородно, нямащо нищо общо с български. От тия съображения не се публикуваше и македонски диалектен атлас. Всеки диалектолог добре знае, че между България и Македония няма никаква диалектна граница и че типично македонски особености (напр. тройният член и др.) се срещат и в България. Следователно става дума за характерната сталинска дезинформация, която успя да подведе дори "критичната" славистика на запад. [8]

На кого беше необходимо езиковото деление (глотономията)?

Тъй като при всички случаи (в комунистическия регион) на езиково разделение стратегията на провеждането беше еднаква или подобна, възниква въпросът, дали това засяга и действието на този механизъм. "Разполовяваха" се не само езици, но и истории и народи. Тъй като в нито един от тези случаи не беше потърсена народната воля, не става ясно какъв смисъл са виждали главните актьори за себе си, държавата си и своята политика. Учудващо е, че заедно с държавите (Съветския съюз и Югославия) се загубва и смисълът на тези езикови деления при положение, че той е свързан с централистичната държавна политика. А тя, от една страна, обединяваше, а от друга разделяше. В рамките на Съветския съюз Украйна и Беларусия трябваше да бъдат русифицирани, докато турскоезичните народи се разделяха на колкото е възможно по-малки части. В Югославия пък се провеждаше езикова и културна асимилация в сръбска посока (вж. "Начертание" на Гарашанин). А това говори и за моралния (!) интегритет на науката, която винаги успява да си намери хора за подобни задачи. Характерно за сръбската политика в, че подобен опит за аналогична езикова делитба по отношение на югославските албанци и турци не беше направен – на тях просто им бяха отнети всички възможни права, те не бяха считани изобщо за народ, а за "малцинство" в най-лошия смисъл на думата, независимо че в определени области доминираха. Асимилирането на езиково по-близо стоящите български македонци беше обаче по-очевидно. Заради историческата истина трябва да се отбележи, че този асимилационен опит не започва чак в социалистическа Югославия, т. е. след 1944 г., а още в СХС Кралство и в Кралство Югославия. Практическото му провеждане все пак стана със сполучливите социалистически средства след 1944 г.

Затова не е чудно, че албанците не се асоциират с новата Република Македония, докато при "македонизираните" български македонци най-малкото изглежда, че е така. Без да пледирам за държавни присъединявания (аншлуси), нещо, което ми е чуждо като австриец, славянските македонци би трябвало да се замислят за своята идентичност, която от 1944 г. почива върху едно дифузно чувство за югославска принадлежност. Всяка критика към новия македонски език се възприема като удар върху югославската държава. Така този въпрос се

превърна във въпрос за надделяване над миналото, тъй като историческите лъжи и фалшификации показаха действието си върху младата генерация и сега тя плаща данък на националния nihilизъм. Днешното поколение не се идентифицира нито със Сърбия, нито с България. Не могат да се отрекат наченките на една нова идентичност. Само един пример е пълното отделяне на македонската от сръбско-ортодоксалната църква (макар и никога не призната от последната) [9] през 1967 г. Сърбизирането впрочем е доста напреднало и то показва колко силна е сърбофилската номенклатура в Македония.

Езиковият хаос

За конструкторите на един език, в това число и за македонския книжовен език, не е проблем да измислят норми. Практическата трудност е в това дали те са действително приложими. Между говоренето и писането винаги съществуват разлики, но въпросът е кой говори този език? Често от самите македонци може да се чуе: не владеем този език, не сме го учили. Веднага прави впечатление колко несигурни в езиково отношение се чувстват такива македонци. Във всеки разговор се усеща как трудно се "придържат" те към този език. [10] Не след дълго човек вече не може да разбере дали се говори на лош български, или лош сръбски. Във всеки случай впечатление за езикова идентичност не се създава (както при ладински или каталонски). В разговорите си с македонци човек изпитва известна доза лингвистично съчувствие заради езиковата им неориентираност. Такъв език може да бъде определен по-скоро негативно – това, което не е. В стремежа да се смени народността на македонците, т.е. да бъдат превърнати в сърби, е възникнал своеобразен креолски език, който сигурно би улеснил сърбите след няколко поколения да "препоръчат" на македонците сръбския като книжовен. А в сегашното си качество на книжовен език македонският е съвсем отворен спрямо сръбския, от който се охранява, докато българският е изцяло изолиран.

Тъй като днес политическата ситуация създава възможности за нова ориентация, този разрушителен процес би трябвало да бъде спряан въпреки следите, които в оставило 50-годишното му развитие. Не се наемам да правя прогнози в каква насока ще тръгне езиковото развитие. Едно обаче е установено: настоящото положение е изключително, незадоволително. Остават и опасенията, че в Скопие има достатъчно сили, които ще се опитат да продължат започнатото дело. И това би било единственият случай в Европа, при който политическата глототомия - като преходна фаза към езиковата, респ. народностната промяна - се е оказала успешна.

С оглед на общата над 1000-годишна българска история обаче можем да се надяваме, че политическите цели, почиващи на многобройни лъжи, ще се окажат безуспешни. Ващото в противен случай изразеното от един сръбски четнически водач мнение по австрийската телевизия би се превърнало в тъжна истина, а именно, че македонците не говорят нормален език, а миш-маш от сръбски език и български думи, следователно те принадлежат към Сърбия.

Фактът, че американец, по-точно Хорас ЛЪНТ е автор на *Grammer of the Macedonian Language* (Skopje, 1962), 1-та граматика на македонски (!), проправяща пътя на основания от комунистите книжовен език, свидетелства за дълбокото "разбиране", което проявяват американците към европейските проблеми.

Възможности за решаване на "македонския въпрос".

- 1) Отказ от двуезичната теория.
- 2) Улесняване на употребата на българския език редом със сегашната форма на македонския книжовен език.
- 3) Факултативно въвеждане на обучение по български език в основните и средните училища.
- 4) Създаване на Институт за български език и литература към Университета в Скопие.
- 5) Използване на българската азбука (ортография) за сегашната форма на македонския книжовен език.
- 6) Премахване на всякакви ограничения за свободния обмен на вестници, списания и литература между Македония и България.
- 7) Езиково приобщаване чрез съвместни предавания по радиото и телевизията, а също и чрез театрални представления и творчески четения в двете страни.
- 8) Създаване на съвместна институция за македонско-български езикови въпроси. (Там книжовното сближаване би могло да се засили).
- 9) Избягване на всякакво по-нататъшно сърбизиране на езика.
- 10) Обмен на исторически съчинения между двете страни.
- 11) Право на свободен избор при фамилните имена.
- 12) Общи усилия на Македония и България за признаване на славянско-българската народностна група в Егейска Македония (Гърция) според принципите на европейските малцинствени права (вж Езиковата карта в " Die Slawischen Sprachen" 15/1988).
- 13) Признаване на малцинствата според еднакви принципи.
- 14) Съблюдаване на коректна терминология по отношение на жителите в Македония (български македонци, албански македонци, турски македонци и т. н.) и в България (български българи, турски българи, македонски българи и т. н.).

* * *

1. Вж. DSS 14/1988: 23-66 (H. GOEBL, Glottonymie, Glottomie und Schizoglossie. Drei sprachpolitisch bedeutsame Begriffe).
2. Вж. DSS 19/1989: 115-140 (K. HEITMANN, Probleme der moldauischen Sprache in der Aera Gorbachev).
3. При тюркските народи в СССР се изхождаше от опасността от появата на пантюркски движения.
4. Срв. ценните забележки на ретороманиста Иво КАМАРТИН (Nichts als Worte? Ein Pladyer fuer Kleinsprachen. Zuerich - Muenchen 1985: 171 - Eine kleine Literatur...)
5. П. КОЛЕДАРОВ, Името Македония в историческата география, София, 1985; H.R. WILKINSON, Maps and Politics. A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia. Liverpool 1951.
6. Дори фамилнитв имвна с български завършек -ов/ев бяха променени на -ски или -ич. Така Георгиев ставаше Георгиевски или Георгиевич.
7. От собствените си преживявания мога да потвърдя колко загрижена беше Сърбия да преустановява всякакъв контакт между Македония и България. След

I международен конгрес по българистика (1981 г.) пътувах от София към къщи и бях задържан в продължение на 5 часа на сръбската граница (в Градина/Димитровград). Там една група на УДБА от Ниш дълго ме разпитва, след което ми отнеха различни български книги и списания, които се намираха в колата ми. Тъй като исках да разговарям на български, ми беше заповядано да говоря на нормален (т.е. сръбски?) език. Обвиниха ме, че съм български шпионин и работя за българските тайни служби. Предупредиха ме, че ако продължа да проявявам антиюгославски настроения (неприемане на македонския език?), това ще има последствия.

8. Докато славистиката, романистиката и общото езиковедие бяха съвсем наясно с езиковите особености на региона до II световна война, след нея възгледите и схващанията на много слависти по македонския въпрос се отличават често с изненадващ наивитет, нещо, което вероятно е свързано с летните курсове по македонски на очарователното Охридско езеро или с присъждането на титлата чл.кор. на Македонската академия на науките. Като пример за задълбочената предвоенна наука бих дал " Етнография на Македония, Лайпциг 1924 (препечатана в София, 1981) от Г. Вайганд и " Очерки по македонской диалектологии", Казан 1918 (препечатана в София, 1981) на А. М. Селищев. Вайганд, както и Селищев, говорят за българи в Македония и за македонски български език.

9. Срвн. Д. ИЛИЕВСКИ, . Афтокефалността на македонската православна црква. Скопје, 1972. Тъй като липсва национален (македонски) превод на Библията, се препоръчва сръбският, което също не е без значение за строежа на македонския книжовен език. Българският остава дълбоко скрит във всяко едно отношение.

10. Говори се, че един от водещите македонски глототомисти четял в СУ " Кл.Охридски" доклад на македонски; когато обаче внезапно течение разпиляло ръкописа му, той просто продължил ... на български.